

CELLDÖMÖLK OKTATÁSI VONZÁSKÖRZETE

NAGY ÁRPÁD

Bevezetés

A nemzetközi szakirodalomban régóta jelen vannak a települések életével, társadalmi, gazdasági és térkapcsolataival foglalkozó tudományos munkák. Magyarországon az 1960-as években vettek lendületet a vonzásokörzet-kutatások, az ezt megelőző időszakból viszonylag kevés tanulmányról tudunk a témával kapcsolatban (*Márton B.* 1942, 1949, *Eördegh B.* 1953, *Éliás R.* 1954, *Beluszky P.* 1959). A hazai geográfusok és településkutatók elsősorban arra keresték a választ, hogy egyes városok különböző funkciói mennyi településre, mekkora népességre gyakorolnak vonzást, és milyen ezeknek a kapcsolatoknak az intenzitása. A kutatások elsősorban a keleti országrész településeire terjedtek ki, ezen belül is nagy hangsúlyt kaptak az alföldi városok (*Beluszky P.* 1961, 1963, 1971, 1974, *Berényi I.* 1965, *Pénzes I.-Tóth J.* 1970, 1971, *Tóth J.-Pénzes I.* 1971, *Mosolygó L.* 1975), míg a Dunántúl és Észak-Magyarország esetében - a főváros és környéke kivételével (pl. *Á. Hanicsek Zs.* 1963) - csak átfogó vizsgálatok készültek (*Tóth J.-Mosolygó L.-Tánczos-Szabó L.* 1974, *Tóth J.-Dövényi Z.-Simon I.* 1974). Az 1970-es évek második felétől e területek településszintű feltárása is megkezdődött (*Berta B.* 1978, *Hajdú Z.* 1978, *Erdősi F.* 1982, *Majdáné Mohos M.* 1984, *Kovács Z.* 1986, *Pozder P.* 1986), és tovább folyt az alföldi városok vonzásokörzet-vizsgálata is (*Timár J.* 1980, *Papp A.* 1981, *Vadász I.* 1984). Az elért eredmények nem csak önálló tanulmányok szintjén kerültek publikálásra, de a vonzásokörzetekkel foglalkozó írások a legtöbb monografikus jellegű könyvben is megjelentek részfejezetként (pl. Békéscsaba földrajza; Mezőberény, a helyét kereső kisváros stb.). A kutatások lendülete az utóbbi évtizedben némileg alábbhagyott és az agglomeráció és a szuburbanizáció problémaköre felé fordult - amelyek természetesen kapcsolódnak a vonzásokörzet kérdéséhez is -, pedig napjainkban is szükségzerű e téma részletes vizsgálata.

A vonzásokörzet-kutatások hazai megindulása és az elért eredmények elősegítették az 1971-ben elfogadott Országos Településhálózat-fejlesztési Koncepció megalkotását, ugyanakkor arra is rávilágítottak, hogy az egyes települések megfelelnek-e az OTK-ban számukra meghatározott hierarchiaszintnek. Lényeges szerepük volt abban is, hogy városi ranggal nem rendelkező, de a gyakorlatban annak megfelelő funkciókkal bíró települések jogilag is várossá váljanak. Napjainkra a hazai városállomány 252 tagúra duzzadt, ám továbbra is vannak az országban városhiányosnak nevezhető térségek, melyek központi szerepkört betöltő települései funkcióinak meghatározásában a vonzásokörzet-kutatások kitüntetett szerepet kaphatnak. Ugyancsak indokoltá teszik a vizsgálatok újjáélesztését és kibővítését azok a folyamatok, amelyek a rendszerváltozás kapcsán hazánkban lejátszódtak, és amelyek a társadalmi-gazdasági viszonyokat, így a településközi kapcsolatokat is több esetben jelentősen módosították.

A korábbi kutatások többsége a települések komplex vonzásokörzetét vizsgálta, külön-külön is elemezve az egyes funkciókat (gazdaság, kereskedelem, igazgatás, közlekedés, egészségügy, idegenforgalom stb.), de emellett az ágazati szemléletű tanulmányok is jelen voltak a hazai szakirodalomban. Általában nem sorolják a központi funkciók közé a munkaerővonzást, a termelési kapcsolatokat és az alapfokú ellátást, és az oktatás is sok esetben a kulturális vonzás egyik elemeként jelenik meg. Az oktatási vonzásterület elemzése a megjelent munkák

többségében szerepel, és vannak olyan tanulmányok, amelyek kifejezetten ezzel a témakörrel foglalkoznak (*Tóth J.-Pénzes I.* 1971, *Tóth J.-Pénzes I.-Béla D.* 1973, *Majdáné Mohos M.* 1990). Ugyanakkor az is elmondható, hogy nagyon kevés munka foglalkozik az alapfokú oktatás kérdéseivel, általában ezek is csak említés szintjén, a részletesebb elemzésre már nem térve ki. A kutatások a település funkcióinak függvényében a közép- és felsőfokú vonzásra terjednek ki, az általános iskolákat – és az óvodákat – figyelmen kívül hagyják. Utóbbi esetben ez érthető, hisz hazánk legtöbb településén biztosított volt az óvodai oktatás intézményi háttere. Az általános iskolákról ugyanez nem volt elmondható, és napjainkban sincs jelen minden községben e képzési forma. A vonzásokörzet-kutatások kezdeti időszakában, az 1960-as évek elején még közel 6500 általános iskola működött az országban, majd számuk csökkenni kezdett, és az 1980-as évek végén – nem utolsó sorban a körzetesítések hatására – már alig haladta meg a 4100-at. Az 1990-es évek első felében számuk újra növekedésnek indult ugyan, és az évtized közepére - köszönhetően az egyházi iskolák nagyszámú létesítésének is – megközelítette a 4500-at. Ezt követően azonban ismét a negatív folyamatok erősödtek fel, melyek hatására az ezredfordulón alig 3700 általános iskola működött az országban (*Trócsányi A.-Tóth J.* 2002).

Az a tény, hogy a korábbi-vonzásokörzet kutatásokban alárendelt szerepet kapott az alapfokú oktatás, azzal is magyarázható, hogy a tanulmányok többsége olyan települések elemzésével foglalkozik, melyek körzetében az általános iskolával való ellátottság megfelelőnek, esetenként kielégítőnek (volt) mondható. Az Alföld településeinek legnagyobb része rendelkezett általános iskolával az 1960-2000 közötti időszakban, és hasonló mutatókkal volt jellemezhető a Dunántúl keleti, északkeleti része és a főváros környéke is. Ugyanakkor a dunántúli megyék többségében rendkívül rossz volt az alapfokú oktatási intézményekkel való ellátottság. Nagyon sok kisközség, aprófalú egyáltalán nem rendelkezett általános iskolával, de jelentős volt azon települések száma is, ahol csak alsó tagozat működött (*Beluszky P.-Kozma T.-Sárfalvi B.* 1989). Mindezek ismeretében indokoltnak látom foglalkozni az alapfokú oktatás vonzásával is, annál is inkább, mert az általam vizsgált település esetében a vizsgálatokat nem egy adott évre, hanem hosszabb intervallumra, az 1975-től 2000-ig tartó időszakra végeztem el.

A tanulmányban egy Vas megyei kisváros, Celldömölk oktatási vonzásokörzetét, illetve annak változását szeretném bemutatni az 1975-2000 közötti időszakra vonatkozóan. A település a megye keleti, Kemenesalja kistáj északi részén fekszik. Viszonylag új keletű településnek számít, hiszen 1904-ben jött létre három község, Kiscell, Nemesdömölk és Pördömölk összeolvadásával, majd 1950-ben egyesült Alsósággal is. Az általam vizsgált időszak elején a település még községi jogállású volt, városi rangra csak Izsákfa csatlakozásával egyidejűleg, 1979. január 6-án emelkedett. Fiatalkora ellenére már a várossá válás előtt is fontos központi funkciókat látott el a környező települések viszonylatában, az 1971-ben készült Országos Településhálózat-fejlesztési Konceptió részleges középfokú központként említi. E szerepkörök közül az oktatás már 1979 előtt is kiemelt szerepet kapott, intézményrendszere már lényegesen korábban kiépült. Az intézményhálózat 1994-ben a katolikus általános iskola megalakulásával tovább bővült, így napjainkban négy általános és két középiskola, valamint egy zeneiskola alkotja a város oktatási intézményrendszerét. Közülük – nyilvánvalóan – a gimnázium és a szakközépiskola rendelkezik nagyobb vonzásterülettel, az alapfokú intézmények vonzása leginkább a közeli településekre terjed ki. Ennek ellenére vizsgálatuk szükségszerű, hiszen a város környéki falvak egy része nem rendelkezik – van olyan település, amely a vizsgált időszak egésze alatt nem is rendelkezett – általános iskolával. Az itt élő gyermekek így kénytelenek más településeken iskolába járni, és mivel e tekintetben Celldömölk rendelkezik a legjobb feltételekkel, így a tanulók többsége a város iskoláit választja. A celldömölki iskolák vonzó hatása azonban nem csak azokra a településekre terjed ki, amelyek nem rendelkeznek hasonló intézménnyel, azokból a községekből

is járnak tanulók Celldömölkre, ahol van általános iskola. Ennek elsődleges motivációja az a tény, hogy a városi iskolákban olyan emelt óraszámú képzések folynak (testnevelés, matematika, idegen nyelv, matinfo), amelyek indítására a községekben az eszközök és a lehetőségek nem adóttak. A középiskolák esetében a gimnázium vonzáskörzete egyértelműbben lehatárolhatóan tűnik, bár a vizsgált 25 év alatt ez is jelentősen változott. Némileg bonyolultabb a helyzet a szakközép- és szakiskola esetében is, amelynek vonzásterülete annak függvényében is változott az évek során, hogy az iskolában, illetve más települések középiskoláiban milyen szakmák oktatására helyezték a hangsúlyt, milyen új képzések indultak az adott településen. A városi iskolák között a zeneiskola szerepe különlegesnek nevezhető, hiszen speciális képzési struktúrájánál fogva vonzása a környező települések legnagyobb részére kiterjed.

Celldömölk oktatástörténete

Az elemi iskolai oktatás megindulásáról a XVII. század végéről származnak az első írásos emlékek, az intézmény Nemesdömölkön kezdte meg működését, tanítója Fűztői Benedek volt. Az 1760-as években magasabb szintű iskola létesítésének igénye is felmerült, egy kemenesaljai nagybirtokos özvegye nagyobb összeget ajánlott fel alapgimnázium létesítésére. Kis-Czellben 1780-ban épült az első iskola-ház, és ez időtől kezdve az apátsági kántor egyben tanító és jegyző is volt. 1813-ban már segédtanító is működött mellette. 1862-ben új iskola épült a régi szomszédságában, 10 évvel később pedig a jegyzői és a tanítói állást is szétválasztották. 1887-ben megalakult a Celldömölki Községi Iparostanonc Iskola, amely a római katolikus elemi fiúiskolában kezdte meg működését. A növekvő tanulólétszám miatt a római katolikus templom szomszédságában álló épület hamarosan kicsinek bizonyult, így szükségessé vált egy új iskola felépítése. Az új, négy tantermes épület meglepő gyorsasággal elkészült, és 1891. október 5-én megnyitotta kapuit az elemi leányiskola. A nemesdömölki evangélikus iskola 1883-ban leégett, az új épületben 1932-ig folyt a tanítás. 1920-ban felépült az Árpád utcai iskola is, majd 1929-ben a Rákóczi utcai iskola is megnyitotta kapuit. 1913-ban a település engedélyt kapott „Államilag Segélyezett Községi Polgári Fiúiskola” szervezésére, 1917. szeptemberében pedig megnyílt a Római Katolikus Polgári Leányiskola első osztálya. Előbbi 1923-ban állami irányítás alá vették, neve Celldömölki Állami Polgári Fiúiskolára változott. 1925-re elkészült az iskola új épülete is, ám avatására csak két évvel később került sor. Mindeközben a tovább folyt az iparostanonc-képzés is a településen.

A II. világháború és az azt követő események jelentős változást hoztak az ország, így Celldömölk oktatási intézményrendszerében is. Megszűnt a polgári iskolák rendszere, majd 1948-ban – kevés kivétellel – sor került az iskolák államosítására is. E folyamatok Celldömölköt sem kerülték el, és a római katolikus elemi fiúiskola, a volt evangélikus elemi iskola és a Celldömölki Állami Polgári Fiúiskola egyesülésével létrejött a Celldömölki Állami Általános Fiúiskola (1983-tól Gáyer Gyula Általános Iskola). A leányiskola ugyancsak állami irányítás alá került – 1972-ben felvette Eötvös Loránd nevét –, és az 1950-ben a város részévé vált Alsóságon is megszűnt a felekezeti oktatás, megalakult a későbbi Berzsényi Lénárd Általános Iskola. Az alapfokú oktatás intézményhálózata az 1990-es években tovább bővült, 1994-ben kezdődött meg a tanítás a Szent Benedek Katolikus Általános Iskolában. Jelentős változások mentek végbe a szakmunkásképzés és a középfokú oktatás területén is. 1945-48 között még községi jelleggel működött a tanonciskola, majd ezt az intézményt is államosították, 1951. szeptemberében pedig megszüntették a celldömölki iskolát, és a tanulókat Szombathelyre helyezték át. 1955-től ismét megindult a tanítás, az intézmény fiókiskolaként folytatta tovább működését. 1968-ban jelentős

változás történt az intézmény életében, ez évben született döntés a Celldömölki 410. sz. Ipari Szakmunkásképző Iskola függetlenné válásáról. A folyamat egészen az 1970-es évek első feléig tartott, az iskola csak az 1973-74-es tanévtől vált önállóvá. A következő évtized végén beindult a szakközépiskolai oktatás is az intézményben, amely nemcsak a képzési repertoárt bővítette, de jelentősen nőtt a tanulólétszám is. Jelenleg Celldömölki Műszaki Szakközépiskola és Szakiskola néven működik az iskola. A II. világháború utáni évek kiemelkedő oktatástörténeti eseménye volt a gimnázium megalapítása. 1945 után nyilvánvalóvá vált, hogy hiányzik a város intézményrendszeréből egy olyan iskola, amely felsőfokú tanulmányok folytatására készít elő. Az e céllal tovább tanulni kívánó fiatalok száma egyre nőtt, a statisztikák szerint több mint 500 diák tanult ez időben más városok középiskoláiban. Az erősödő iskolaalapítási törekvések hatására a kultuszminiszter 1946. november 26-án létrehozta a gimnáziumot, az új iskolában 1947. január 29-én kezdődött meg a tanítás (40 tanulóval). A képzési struktúra az évek során folyamatosan bővült, jelentősen nőtt a tanulólétszám is. Az 1985-től ismét Berzsenyi Dániel Gimnáziumként működő intézményben (az iskola 1958-77 között már viselte ezt a nevet) 1992/93-ban megkezdődött a hatosztályos képzés is. Jelenleg tehát négy általános és két középiskola van a városban, mellettük pedig 1950 óta működik a zeneiskola is, amely ma Ádám Jenő nevét viseli.

Celldömölk oktatási vonzaskörzete

Mint azt korábban már említettem, jelen tanulmányban nem egy adott időpontban, hanem egy hosszabb intervallumra vonatkozóan vizsgáltam meg a város oktatási vonzaskörzetét. Az időszak kezdetén, az 1975/76-os tanévben Celldömölk még nem rendelkezett városi ranggal, az csak négy évvel később, 1979-ben nyerte el. E tény jelentősen befolyásolta az oktatási vonzaskörzet alakulását, de nagy hatással volt rá a város intézményi infrastruktúrájának fejlődése, a képzési struktúra módosulása is. Ugyancsak befolyásolta a vonzaskörzet alakulását a környező, illetve – főként a középfokú képzés esetében – távolabbi települések oktatási rendszerének, iskolahálózatának változása is. A közlekedési kapcsolatok szerepe és alakulása sem elhanyagolható a kérdés vizsgálata során. A vonzaskörzet határainak kialakulása, kialakítása számos esetben adminisztratív eszközökkel történik, az egészségügyi, igazságszolgáltatási és közigazgatási intézményekhez tartozó területeket minden esetben ilyen eszközökkel határozták meg Magyarországon. Az oktatás esetében ez kevésbé érvényesült, a vonzaskörzetek ez esetben spontán módon jönnek létre, így Celldömölk és környéke közigazgatási besorolásának a vizsgált időszak alatt történt változásai (várossá válás, járás, városkörnyék, kistérség) kevésbé hatottak a kapcsolatok alakulására. Némi befolyásoló szerep csak az iskolakörzetesítések kapcsán mutatható ki.

A vizsgált időszak demográfiai folyamatai leginkább a tanulószám alakulására voltak hatással, de befolyásolta a Celldömölkre járó tanulók számát az adott település népességszáma is. A vonzaskörzet-kutatások során használt módszerek nem egységesek, számos esetben 1000 lakosra átszámítva határozzák meg az adott település vonzásának intenzitását, és határozzák meg a vonzásterületet. E módszer alkalmazása jelen munka esetében meglehetősen körülményes és nehézkes lett volna, hisz ez esetben a vizsgált időszak minden egyes esztendejére meg kellett volna határozni a vonzaskörzetet. A probléma kiküszöbölésére azt a módszert választottam, hogy adott községből (vagy városból) Celldömölkre járó tanulók összlétszámát elosztottam 25-tel (a Szent Benedek Katolikus Általános Iskola esetében hattal), és az így kapott számok alapján rangsoroltam az egyes településeket. E számítási mód bizonyos esetekben apróbb torzulásokat is eredményezett, hisz volt olyan település, amelyről a vizsgált időszaknak csak egy részében jártak

tanulók Celldömölkre, ekkor viszont olyan „nagy” létszámban, ami az összpontszám alakulásánál vetekedett azon települések értékeivel, ahonnan folyamatosan jártak tanulók a városba, de mindig viszonylag kis létszámban. Ezeknek az anomáliáknak a térképi ábrázolása nehezen megoldható, így erre a problémakörre csak a szöveges elemzés során térek ki. Mivel a közép- és általános iskolai vonzás között lényeges területi különbségek vannak, ezért célszerű az egyes iskolatípusokat, iskolákat külön-külön is bemutatni. Ugyancsak kénytelen voltam szétválasztani a többi iskolatípustól a zeneiskola vonzásának vizsgálatát, mivel utóbbi esetében a tanulóknak nem ismertem a lakóhelyét, csak arról voltak adataim, hogy melyik település iskolájából jártak be Celldömölkre.

Az általános iskolák vonzása

Ezen iskolatípus elemzésénél két csoportot különíthetünk el. A Gáyer Gyula és az Eötvös Loránd Általános Iskola vonzása a települések sokkal szélesebb körére terjedt ki, mint a Berzsényi Lénárd Általános Iskoláé, valamint a mindössze 9 éve működő katolikus oktatási intézményé. Ugyanakkor mindegyik iskola esetében elmondható, hogy vonzásuk a környező, általános iskolával nem, vagy csak részben rendelkező községekre terjed ki, az egyes iskolák vonzásterülete között azonban lényeges eltérések mutatkoznak. A két nagy iskola közül a vizsgált időszak első és nagyobbik részében az Eötvös Loránd Általános Iskolában volt nagyobb a tanulólétszám, a helyzet csak az 1980-as évek végén fordult meg az egykori fiúiskola javára. (A vizsgálat során nem vettem figyelembe a dolgozók általános iskolájának tanulóit.)

Az Eötvös Loránd Általános Iskola vonzáskörzete

A vizsgált időszak kezdetén, 1975/76-ban közel 550 tanulója volt az iskolának. Számuk a demográfiai folyamatok függvényében folyamatosan változott az évek során, különösen szembetűnő az 1970-es évek közepére tehető születésszám-növekedés megjelenése a tanulólétszámban. A vizsgált időszak alatt 29 település tanulói jártak az Eötvös Loránd Általános Iskolába, közülük értelemszerűen a celldömölki diákok képviselik a legnagyobb csoportot, volt olyan időszak, amikor arányuk 95% felett volt, de az utóbbi évtizedben is 85% körül mozgott. Évente átlagosan több mint 500 helyi tanulója volt az intézménynek, a legtöbb celldömölki 1986/87-ben (695 tanuló), a legkevesebb 1999/2000-ben (280 tanuló) járt az iskolába. Celldömölk mellett négy olyan települést említhetünk meg, amelynek lakói nagyobb arányt képviselnek az iskola tanulói között. Közülük is kiemelkedik Mesteri, ahonnan évente átlagosan 13 diák járt az Eötvös-be. A vizsgált időszak minden évében volt mesteri tanulója az iskolának, ugyanakkor számuk meglehetősen nagy ingadozást mutat, 2 és 26 közötti értékekkel jellemezhető. Mesterihez hasonló kontinuitást mutat a Nemeskocsból bejáró tanulók száma, de kemeneskápolnai diákja is csak az 1986/87-es, illetve az 1987/88-as tanévben nem volt az iskolának. A fenti három település tanulói mellett a tokorcsi diákok képviselnek nagyobb csoportot az iskolában, az ő jelenlétük azonban csak az ottani iskola megszűnését követően, az 1980-as évek közepétől mutatható ki. Ennek ellenére a vizsgált 25 év átlagában évente 3 tanuló járt Tokorcsról az iskolába.

Az említett négy település közül Mesteri és Kemeneskápolna magas értékei azzal magyarázhatók, hogy mindkét faluban az Eötvös Loránd Általános Iskola tagiskolája működött, Nemeskocs és Tokorcs esetében pedig az iskola hiánya, illetve megszűnése miatt járnak nagy

számban Celldömölkre a tanulók. E négy község mellett Mersevát, Vönöck, Nagysimonyi, Kemenesszentmárton és Boba az, ahonnan évente 1-2 diák jár ebbe az iskolába, a többi település részesedése ennél kisebb, 25 év átlagában nem éri el az évi egy főt sem. Vannak köztük olyanok, melyeknek tanulói sosem játszottak meghatározó szerepet az iskola életében (Adorjánháza, Borgáta, Csöngé, Sitke, Szergény, Vinár), és akad néhány község, melynek tanulói az utóbbi 5-10 évben nagy számban jelentek meg az iskola diákjai között (Kenyeri, Külsővat, Ostffyasszonyfa). Esetükben az iskolaválasztás motivációi között első helyen szerepelnek az Eötvös Loránd Általános Iskola emelt óraszámú képzései, különösen a testnevelés, de a matematika és a matinfo kedvéért is egyre többen választják az iskolát.

Külön meg kell emlékeznünk egy olyan „településhármasról”, melynek tanulói bizonyos időszakban jelentős arányt képviseltek az iskola tanulói között. Tulajdonképpen csak két községről, Kemenessömjénről és Kemenesmihályfáról van szó, melyek azonban 1988-92 között (is) egy települést alkottak Sömjénmihályfa néven. Utóbbi esetében így (minden iskolánál) csak 11-gyel, míg előbbieken esetén 14-gyel osztottam el a tanulók összlétszámát. Annak ellenére, hogy a két falu lakossága közel azonos, a kemenessömjéni diákok nagyobb számban járnak az Eötvös Loránd Általános Iskolába, évente több mint 2 fő jár be e településről az iskolába, míg Kemenesmihályfa esetében számuk nem éri el az évi egyet sem. Sömjénmihályfa – a vizsgált időszakra eső – fennállásának 11 éve alatt évente átlagosan 1-2 tanulóval képviseltette magát az iskolában, amely létszám már ekkor is a sömjéniéknél magasabb és a mihályfaiak alacsonyabb részvételéből tevődött össze.

Összességében elmondható, hogy az iskolában a celldömölki tanulók dominálnak, mellettük csak néhány közeli, hiányos infrastruktúrával rendelkező község képvisel nagyobb részarányt, bár az utóbbi időben több más településről is növekedett a diákok száma, elsősorban az emelt szintű képzéseknek köszönhetően. Az is megállapítható, hogy az iskola tanulói zömmel a celldömölki járás, városkörnyék, illetve kistérség községeinek lakói közül kerültek ki, csak kevés olyan település volt, amely nem tartozott a felsorolt közigazgatási egységekhez (Adorjánháza, Budapest, Karakószörcsök, Külsővat, Sárvár, Sitke, Vinár). Közülük csak Külsővat esetében regisztrálható magasabb tanulólétszám, de ez is csak az utóbbi 5-6 év során indult növekedésnek.

A Gáyer Gyula Általános Iskola vonzáskörzete

A vizsgált időszak nagy részében az iskola tanulóinak száma kevesebb volt, mint az Eötvös Loránd Általános Iskoláé, a vezetést csak az utóbbi tíz évben vette át ez az intézmény. (Az arányok megfordulásában szerepet játszott az is, hogy a Gáyer-ben folyik a kiegészítő iskolások képzése is.) A demográfiai folyamatok függvényében a diákok száma itt is folyamatosan változott, a legtöbben 1992/93-ban (668 fő), a legkevesebben 1975/76-ban (407 fő) jártak az iskolába. Összesen 25 település tanulói vettek részt az oktatásban a vizsgált időszakban, köztük is egyértelműen a celldömölkieké a vezető szerep. Arányuk 1992-ig 93-95% körül mozgott, majd 10 évvel ezelőtt csökkent 90% alá, sőt az utóbbi néhány évben a 80%-ot sem éri el. Celldömölk mellett Mersevát érdemel feltétlen említést, melynek diákjai évente 20 főt meghaladó nagyságrendben képviseltették magukat az iskolában, köszönhetően annak, hogy a két település tagiskolai kapcsolatban állt egymással. Hasonló okokra vezethető vissza a tokorcsiak nagyarányú jelenléte is. Mellettük Kemenessömjén, Kemenesszentmárton, valamint az „egykori” Sömjénmihályfa képviselteti magát évente több mint két tanulóval az iskolában. Kemenesmihályfa lemaradása itt valamivel kisebb egykori társtelepüléséhez képest, de viszonylag jó mutatókkal rendelkezik Vönöck, Kemenesmagasi, Külsővat, Ostffyasszonyfa,

Nagysimonyi, Nemeskocs és Boba is. E községek tanulóinak száma az utóbbi időben indult növekedésnek, de ez a tendencia jellemzi az összes többi települést is (Karakószörcsök kivételével, ahonnan az 1980-as évek közepéig jártak tanulók az iskolába). E folyamatok alakulásában ugyancsak az itt folyó emelt óraszámú képzésnek van döntő szerepe, amely ez esetben a német nyelv tanítási óráinak növelése kapcsán jelentkezik.

Összességében elmondható, hogy ebben az iskolában is a celldömölki tanulók dominálnak, mellettük csak néhány közeli község képvisel nagyobb részarányt. Közülük is kiemelkedik Mersevát, valamint Tokorcs. Az utóbbi évtizedben más települések esetében is növekedett a diákok száma, elsősorban a német nyelv emelt óraszámú oktatásának köszönhetően. Ez esetben is megállapítható, hogy az iskola tanulói zömmel a celldömölki járás, városkörnyék, illetve kistérség községeinek lakói közül kerültek ki, csak Karakószörcsök, Külsővat, Marcalgergelyi, Mezőlak, Sitke és Vásárosmiske nem tartozott/tartozik e közigazgatási egységekhez, de ezek szerepe – Karakószörcsöket kivéve – is csak az utóbbi időben indult növekedésnek az iskola életében.

A Berzsényi Lénárd és a Szent Benedek Általános Iskola vonzáskörzete

E két iskola vonzása az előző kettőhöz viszonyítva lényegesen kisebb, különlegesnek mondható helyzetük miatt azonban feltétlenül meg kell emlékezni róluk is. A Berzsényi Lénárd Általános Iskola diákjainak száma minden egyes vizsgált évben alatta maradt az Eötvös, illetve a Gayer tanulólétszámának, évente átlagosan mintegy 400 gyerek járt ebbe az intézménybe. Ezeknek legnagyobb hányada celldömölki lakos (a legtöbb esetben meghaladja a 97%-ot, de volt olyan esztendő, amikor csak egy-két vidéki tanuló járt az iskolába), azon belül is az alsósági városrész diákjai dominálnak. A fenti arányoktól eltérő értékeket (90% körül) csak az 1975-79 közötti időszakban tapasztalhatunk, ez pedig egyszerűen abból fakad, hogy a közeli Izsákfa ekkor még önálló település volt, az itteni diákok pedig kivétel nélkül a Berzsényi Lénárd Általános Iskolába jártak. Számuk a község Celldömölkkel való egyesüléséig évente átlagosan 32 fő volt. A fenti két település mellett a nemeskocsi tanulók viszonylag magas arányát lehet kiemelni, onnan évente 4 tanuló járt a vizsgált időszakban ebbe az iskolába. Ennek okait elsősorban abban kereshetjük, hogy Nemeskocs földrajzilag az alsósági városrészhez (és iskolához) van a legközelebb. Az említettekén kívül további négy település (Jánosháza, Kemenesszentmárton, Köcsk, Sárvár) tanulói jártak a vizsgált időszakban a Berzsényi Lénárd Általános Iskolába, létszámuk azonban egyik esetben sem nevezhető jelentősnek.

A Szent Benedek Katolikus Általános Iskola különleges helyzetben van a celldömölki oktatási intézmények között, hisz működését csak a rendszerváltás után, 1994-ben kezdte meg. Az 1999/2000-es tanév végéig eltelt hat esztendő alatt hét település tanulói jártak az iskolába; ez a szám megegyezik az alsósági iskola esetében tapasztalttal. Mindez elsősorban annak köszönhető, hogy nem állami intézményről van szó, és a katolikus egyház irányítása alatt álló intézmény a város környékének egyre több településére fejt ki vonzó hatását. (A vizsgált időszak utolsó évéhez képest 2001/02-re további két községgel bővült az említett települések köre. Az iskola esetében a celldömölki tanulók jelenléte a domináns, emellett Nagysimonyit képviselik viszonylag nagy számban a diákok. A többi település közül Tokorcs, Kemenesmihályfa és Kemenesmagasi képviselteti magát egy-egy tanulóval, míg Vönöck és Mezőlak (utóbbi nem tartozik a celldömölki kistérséghez) esetében az ottani tanulók jelenléte csak rövid időszakra korlátozódott az iskola esetében.

Összességében elmondható, hogy 1975-2000 között 36 települést érintett az általános iskolák vonzása; az alapfokú oktatási intézményekben dominánsan a helyi tanulók vannak jelen, a vidéki tanulók aránya csak az utóbbi időben indult számottevő növekedésnek. Ebben a legnagyobb szerepet a két vezető iskolában folyó emelt óraszámú képzések játsszák, de megemlíthető a motivációk közt az is, hogy sok vidéki szülő a városban talált csak munkát magának, így gyermekeit már bölcsődébe és óvodába is Celldömölkre járatta, ezért az iskolaválasztás idején is kitarított a település mellett, esetleg annak ellenére is, hogy saját lakóhelyén is volt általános iskola. Az egyes iskolák tanulóinak lakóhely szerinti összetételében más tendenciák is érvényesülnek, vannak olyan települések, melyek tanulói döntő többségében egyik-vagy másik iskolát részesítik előnyben. A választási szempontok között több tényező is szerepet kap(ott), közülük én a tagiskolák szerepét (Eötvös Loránd Általános Iskola – Mesteri, Kemeneskápolna, Gáyer Gyula Általános Iskola – Mersevát, Tokorcs), valamint a földrajzi közelséget (Berzsenyi Lénárd Általános Iskola – Izsákfa, Nemeskocs) tartom kiemelésre érdemesnek. Mindenképpen figyelemre méltó az a tény is, hogy a vonzáskörzetbe tartozó települések döntő többsége a celldömölki kistérséghez (korábban járás, majd városkörnyék) tartozó községek közül kerül ki, a többiek szerepe nem nevezhető jelentősnek.

A középiskolák vonzáskörzete

Celldömölkön jelenleg két középfokú oktatási intézmény, a Berzsenyi Dániel Gimnázium és a Műszaki Szakközépiskola és Szakiskola működik. A vizsgált 25 év döntő részében utóbbi tanulólétszáma volt a magasabb, adott évben akár kétszeresen is túlszárnyalta a gimnázium diákjainak számát. Képzési struktúrájánál fogva vonzáskörzete is nagyobb, mint az alig 50 éves múltú visszatekintő Berzsenyi Dániel Gimnáziumnak, ugyanakkor mindkettő esetében elmondható az, hogy vonzásuk a kistérség területén túlra is nagyobb mértékben kiterjed, az általános iskolák esetében tapasztalható tendenciákkal szemben.

A Műszaki Szakközépiskola és Szakiskola vonzáskörzete

A vizsgált időszak alatt 123 település tanulói jártak az iskolába, közöttük mindig a celldömölkiek voltak a legtöbben, arányuk azonban jelentősen változott az évek során. Az 1970-es években 40% alatt volt a részarányuk, majd a következő évtizedben 45% körül állandósult, és csak az 1990-es évek közepén emelkedett 50% fölé. A növekedés azonban csak átmeneti jellegű volt, arányuk ismét csökkenni kezdett, és 1999/2000-ben már újra 40% alatti volt. A helybéli tanulók száma éves átlagban 165 fő volt az iskola tanulói között. Az iskola vonzáskörzete a celldömölki kistérség minden települését érinti (korábban e községek a járás, majd a városkörnyék részét képezték), ám a vonzás intenzitása térben és időben is különböző. A legnagyobb vonzást a térség – Celldömölk utáni – legnépesebb települése, Jánosháza irányába fejt ki az iskola (átlagban 24 fő évente), de ugyancsak jelentős (volt) a sömjénmihályfai tanulók száma is (19 fő évente). E két települést egy város, Sárvár követi a sorban, innen évente átlagosan 14 tanuló jár az iskolába. Mivel a celldömölki ipari sokáig az ottani hasonló intézmény tagiskolájaként működött, a sárvári diákok száma a vizsgált időszak elején alacsonyabb volt. A növekedés elsősorban két tényezőtől fakadt; az egyik ok az volt, hogy Celldömölkön olyan szakmák (pl. szobafestő-mázoló) oktatása is folyt, amelyekkel csak Szombathelyen találkozhattak a megyében a diákok, a másik okként pedig a szakközépiskolai oktatás megindulása emelhető ki.

Napjainkra ennek struktúrája is lényegesen átalakult, bővült, ami szintén jelentős vonzó hatást fejthet ki akár a sárvári tanulók számára is. A fent említettek mellett további 30 olyan település említhető meg, amelynek tanulói magasabb létszámot (2-10 fő évente) képviselnek az iskola tanulói között. Ezek döntő többsége a celldömölki kistérség községei közül kerül ki, mindössze három olyan település van, amely nem tartozik ehhez a közigazgatási egységhez (Külsővat, Gérce, Sitke). A többi 89 település irányába kifejtet vonzás nem nevezhető jelentősnek, olyan is viszonylag kevés van köztük, ahonnan éves átlagban egy fő járt az iskolába (Rábapaty, Csögle, Répcelak, Nagypirit, Adorjánháza, Sótöny). Számos település esetében a jelenlét csupán időszakos volt (pl. Vashosszúfalu, Vaszar, Karakószörcsök, Mezőlak stb.), és nagyon sok olyan is van, amelyeknél mindössze epizódszerűen nevezhető (Kamond, Dabronc, Gógánfa, Oroszi, Ikervár, Kemeneshőgyész, Badacsonytördemic stb.).

Összességében elmondható, hogy a Műszaki Szakközépiskola és Szakiskola tanulói dominánsan a celldömölki kistérségből kerülnek ki, és bár más, közelebbi és távolabbi területek felé is fejt ki vonzó hatást az iskola, ezek települései – néhány kivételtől eltekintve (pl. Sárvár, Külsővat, Gérce, Sitke) – alacsony létszámmal képviseltetik magukat az intézményben.

A Berzsényi Dániel Gimnázium vonzáskörzete

A működését 1947-ben megkezdő intézmény vonzáskörzete kisebb, területre terjed ki, mint a szakközépiskoláé, a vizsgált időszakban 80 település diákjai jártak a gimnáziumba. Közöttük is meghatározó volt a celldömölki tanulók részaránya, amely az 1975/76-os tanévben még csak 45% volt, majd folyamatosan emelkedve megközelítette, majd az 1992/93-as tanévben el is érte a 70%-ot. Ettől kezdve arányuk valamelyest ismét csökkent, de még napjainkban is meghaladja a 60%-ot. A visszaesés leginkább a hatosztályos képzés 1992-es beindulásával magyarázható, melynek hatására egyre több vidéki diák jelentkezik és nyer felvételt a gimnáziumba. Ennek ellenére éves átlagban 160 helyi tanulót regisztrálhatunk az iskola esetében. Celldömölköt Jánosháza követi a sorban, a községből éves átlagban 14-en járnak a gimnáziumba, majd 24 olyan, Külsővat, Csögle, Adorjánháza és Sitke kivételével a celldömölki kistérséghez (korábban a járáshoz, később a városkörnyékhez) tartozó település következik, amelyek esetében évi 1-8 fő között mozog a tanulólétszám. A Celldömölk központú közigazgatási egységek egykori és jelenlegi községei között azonban van jónéhány olyan település is, melynek diákjai csak periodikusan (akkor is kis létszámban) vagy epizódszerűen jelentek meg az iskola életében (Borgáta, Mesteri, Pápac, Duka, Keléd, Kemeneskápolna, Karakó). A fennmaradó települések között vannak olyanok is, amelyek csak a vizsgált időszak első felében játszottak jelentős szerepet az iskola életében (Devecser, Karakószörcsök, Somlóvásárhely), napjainkban ezekből már nem járnak diákok a celldömölki gimnáziumba.

Összességében elmondható, hogy az iskola életében a celldömölki tanulók részaránya meghatározó, az ezt követő települések tanulólétszámában pedig jóval nagyobb szóródás tapasztalható, mint a Műszaki Szakközépiskola és Szakiskola esetében. A kistérség községeire is szerényebb vonzást gyakorol a gimnázium, mint utóbbi intézmény, akár a települések, akár a tanulók számát tekintjük.

A vizsgált időszak alatt 147 települést érintett a celldömölki középiskolák vonzása, az iskolák tanulói között a celldömölkiek mindig is túlsúlyban voltak, mögöttük csak Izsákfa és Jánosháza tudott viszonylag magas tanulószámmal felmutatni. Fenti településeket a celldömölki kistérséghez tartozó községek követik a sorban, melyek közé csak néhány település tudott

beékelődni. Közülük is elsősorban Sárvár (a szakközépiskola révén), illetve Külsővat érdemel említést. Az általános iskolák vonzáskörzetének kialakulásával ellentétben a középiskolák esetében nem csak a hiányzó infrastruktúra játszott szerepet; bár domináns tényezőként mindenképpen ez emelhető ki, hisz a községek esetében általában hiányzik a középfokú oktatási intézmény (országos viszonylatban is). Az infrastrukturális adottságok mellett ugyanolyan súllyal esett latba a távolság kérdése is, hisz a közelebb fekvő települések tanulóit többnyire nagyobb intenzitással vonzzák az adott intézmények. Harmadikként a speciális képzési formák szerepe emelhető ki, melyek a községek mellett a városok felé is nagyobb vonzerőt voltak képesek felmutatni (pl. Sárvár).

Az Ádám Jenő Zeneiskola vonzáskörzete

Az intézmény különleges szerepet tölt be a város életében, és vonzáskörzete is ehhez igazodva alakult az évek során. Az iskolába az általános és középiskolákból (sőt az óvodákból) is járnak diákok. A zeneiskola esetében némileg torzíthatja a kapott képet az, hogy a tanulók lakóhelyét illetően nem álltak rendelkezésemre adatok, csak azt ismertem, hogy milyen iskolába jártak/járnak. Mivel a celldömölki iskolákból érkező diákok jelentős része nem a város lakója, ezért határozottan nem jelenthető ki, hogy a helybéliek vannak túlsúlyban a zeneiskola tanulói között, bár nagy valószínűséggel ez az állítás is megállja a helyét. Az viszont mindenképpen elmondható, hogy 25 év átlagában a Gáyer Gyula Általános Iskola tanulói közül került ki évente a legtöbb zeneiskolás, majd az Eötvös Loránd Általános Iskola és – szorosan mögötte – a Berzsényi Dániel Gimnázium következik. A Szent Benedek Katolikus Általános Iskola és a Műszaki Szakközépiskola és Szakiskola zeneiskolásainak száma szintén közel azonos, a Berzsényi Lénárd Általános Iskolát viszont Ostffyasszonyfa és Vönöck is megelőzi. Összességében elmondható, hogy a zeneiskolások között a kistérség településeinek iskolában tanuló diákok vannak túlsúlyban – közöttük is Celldömölk dominál –, de képviselteti magát néhány e térségen kívüli intézmény is (Pápa, Csögle, Kerta).

Összegzés

A város teljes oktatási vonzáskörzetének értékelése során elmondható, hogy annak alakításában a középiskolák játsszák a döntő szerepet, az általános iskolák szerepe kevésbé meghatározó, de vizsgálatuk a kistérség hiányos infrastrukturális ellátottsága, valamint egyes adminisztratív intézkedések (pl. körzetesítés, tagiskolák) hatására kialakult vonzásuk miatt szükségzerű. A város oktatási vonzáskörzetének alakításában számos tényező játszik közre, a legnagyobb jelentősége ezek közül az oktatási infrastruktúra intézményrendszere hiányának, illetve meglétének, a földrajzi fekvésnek, a speciális képzési formáknak, illetve a közlekedési kapcsolatoknak van. A vizsgált időszak egyes szakaszaiban a kollégiumi, diákotthoni ellátás is befolyásolta a vidéki tanulók számának alakulását - elsősorban a középiskolák esetében -, mára azonban e tényező teljes egészében elvesztette jelentőségét. Az iskolák vonzását összegezve elmondható, hogy az dominánsan a Celldömölk központú közigazgatási egységek (járás, városkörnyék, majd kistérség) községeire terjed ki, rajtuk kívül csak néhány település esetében nevezhető intenzívnek a vonzás (pl. Külsővat, Sárvár, Sitke, Gérce, Adorjánháza, Csögle, Karakószörcsök).

IRODALOM

- Á. Hanicsek Zs.** 1963: Szentendre funkciói és vonzáskörzete. – Földrajzi Értesítő, 12. 4. pp. 465-486.
- Beluszky P.** 1959: Tiszafüred vonzásterülete. – Jászkunság. pp. 118-127.
- Beluszky P.** 1961: Berettyóújfalu vonzásterülete. – Acta Universitatis Debreceniensis de Ludovico Kossuth Nominatae, Tom. 7. 2. pp. 239-264.
- Beluszky P.** 1963: Mátészalka vonzásterülete. – Földrajzi Értesítő, 12. 2. pp. 201-221.
- Beluszky P.** 1971: A város-falu közötti kapcsolatok jellege és mennyiségi jellemzői Nyíregyháza példáján. – Földrajzi Értesítő, 20. 2. pp. 159-186.
- Beluszky P.** 1974: Nyíregyháza vonzáskörzete: A város-falu közötti kapcsolatok jellege és mennyiségi jellemzői Szabolcs-Szatmár megyében. – Akadémiai Kiadó, Budapest, 117 p.
- Beluszky P.-Kozma T.-Sárfalvi B.** 1989: Alapfokú oktatás 1985-1986. – In: Magyarország Nemzeti Atlasza. Budapest. p. 154.
- Berényi I.** 1965: Kiskőrös vonzásterülete. – Földrajzi Értesítő, 14. 1. pp. 113-129.
- Berta B.** 1978: Dombóvár vonzáskörzete. – Studia Geographica 2. Debrecen.
- Éliás R.** 1954: Szeged vonzásterülete. – Földrajzi Értesítő, 3. 4. pp. 725-733.
- Eördegh B.** 1953: Debrecen piacainak szállítóterületei. – Földrajzi Közlemények, 27. 3-4. pp. 267-276.
- Erdősi F.** 1982: Pécs munkaerő-vonzáskörzete és annak övezetei az inga-vándorforgalom alapján. – In: **Rechnitzer J.** (szerk.): Vonzáskörzetek - agglomerációk I. – Akadémiai Kiadó, Budapest. pp. 67-87.
- Hajdú Z.** 1978: Hegyalja városi jellegű települései központi funkcióinak vizsgálata. – Földrajzi Értesítő, 27. 2. pp. 241-262.
- Kovács Z.** 1986: Gyöngyös kiskereskedelmi vonzásterületének értékelése. – Földrajzi Értesítő, 35. 3-4. pp. 339-352.
- Majdánné Mohos M.** 1984: Tapolca vonzáskörzete. – A Pécsi Janus Pannonius Tudományegyetem Tanárképző Karának Tudományos Közleményei. 2. pp. 21-39.
- Majdánné Mohos M.** 1990: Barcs, Lenti és Nagyatád oktatási vonzáskörzete. – In: **Nemes I.** (szerk.): A Dunántúl településtörténete VIII. Pécs. pp. 265-277.
- Márton B.** 1942: Néhány városunk vasutainak vonzásterülete. – Földrajzi Közlemények, 70. 3. pp. 135-150.
- Márton B.** 1949: Hajdúnánás vonzási területe. – Közlemények a Debreceni Tudományegyetem Földrajzi Intézetéből 17. 7 p.
- Mosolygó L.** 1975: Gyula idegenforgalmi vonzása. – Földrajzi Értesítő, 24. 1. pp. 55-64.
- Oszkó Z.** 1996: A celldömölki Eötvös Loránd Általános Iskola története. – In: **Hargitai J.** (szerk.): Pedagógiai írások. pp. 146-175.
- Papp A.** 1981: Debrecen vonzáskörzete. – In: **Tóth J.** (szerk.): Alföldi Tanulmányok V. Békéscsaba. pp. 177-203.
- Pénzes I.-Tóth J.** 1970: Szeged egészségügyi vonzáskörzete és igazgatási-szervezési szerepköre. – Földrajzi Értesítő, 19. 3. pp. 303-314.
- Pénzes I.-Tóth J.** 1971: Szeged vonzáskörzete. – Földrajzi Értesítő, 20. 2. pp. 153-158.
- Pozder P.** 1986: Eger komplex vonzáskörzete. – Földrajzi Közlemények, 110. 1-2. pp. 96-106.
- Szónokyné Ancsin G.-Szinger E.** 1984: Közlekedési vonzáskörzetek a magyar településhálózatban. – Földrajzi Értesítő, 33. 3. pp. 249-258.
- Timár J.** 1980: Vonzáskörzet-vizsgálatok Szarvas és Gyoma térségében. – Egyetemi doktori disszertáció. JATE TTK, Szeged.
- Tóth J.** 1976: Békéscsaba vonzáskörzete. – In: **Tóth J.** (szerk.): Békéscsaba földrajza. Békéscsaba. pp. 371-383.
- Tóth J.** 1980: Mezőberény hierarchiaszintje és vonzáskörzete. – In: **Tóth J.** (szerk.): Mezőberény, a helyét kereső kisváros. Békéscsaba. pp. 167-175.
- Tóth J.-Dövényi Z.-Simon I.** 1974: A Dunántúl vizsgált területeinek körzetbeosztási javaslata a vonzáscentrum és vonzáskörzet-vizsgálatok alapján. – Kézirat. Békéscsaba.
- Tóth J. -Mosolygó L.-Tánczos-Szabó L.** 1974: Észak-Magyarország vizsgált területeinek körzetbeosztási javaslata a vonzáscentrum és vonzáskörzet-vizsgálatok alapján. – Kézirat. Békéscsaba.
- Tóth J.-Pénzes I.-Béla D.** 1973: A Dél-Alföld oktatási központjainak hierarchiája és vonzáskörzetei. – Földrajzi Értesítő, 22. 2-3. pp. 289-296.
- Tóth J.-Pénzes I.** 1971: Szeged oktatási-kulturális vonzása és idegenforgalma. – Földrajzi Értesítő, 20. 1. pp. 51-62.
- Trócsányi A.-Tóth J.** 2002: A magyarság kulturális földrajza II. – Pro Pannonia Kiadói Alapítvány, Pécs. 363 p.
- Vadász I.** 1984: Egy megyeszéki kisváros (Tiszafüred) vonzáskörzete. – Földrajzi Értesítő, 33. 1-2. pp. 109-131.
- Vinter J.** (szerk.) 1997: A celldömölki Berzsényi Dániel Gimnázium jubileumi évkönyve. – Celldömölk. 114 p.